

wordt gegeven: een korte omschrijving van de kaart en een lijstje van de belangrijkste steden met hun ligging. Het geografische traktaat van Ptolemaeus vormt door het gebruik van coördinaten de basis van de wetenschappelijke cartografie en zou dan ook nog vele eeuwen lang worden herdrukt.

Europa wordt door Ptolemaeus in 10 kaarten afgebeeld. We tonen hier *tabula VIII* waarop de oostgrens tussen Europa en Azië voorkomt. De grens scheidt *Sarmatia* in een *Sarmatia Europe* en een *Sarmatia Asiae pars*. De scheidslijn wordt gevormd, zo kan worden afgeleid uit de begeleidende tekst (fol. 68v), van zuid naar noord, door de Zee van Azov, de Don (*Tanaite*) die ontspringt in de fictieve *Ripnei* [?] *montes*, en vandaar door de *Chersinus* rivier tot aan de Noordelijke zee.

Het handschrift is samengesteld uit twee duidelijk te onderscheiden delen. Het eerste deel loopt tot f. 104r en is een kopie van een van de vele drukken die eind jaren 1470 – begin jaren 1480 uitkwamen. Volgens het *explicit* werd het op vraag van Raphaël de Mercatellis gekopieerd en beëindigd op 14 februari 1482. Het tweede deel wordt gevormd door de vier kaarten die op fols. 104v-108r achteraf zijn toegevoegd. Hiervoor stond de bekende Ptolemaeus-uitgave van Ulm van 1482 of een latere versie model. Deze uitgave voegt aan het traditionele gedeelte vier kaarten toe die het werk zijn van Donnus Nicolaus Germanicus. Volgens het colofon van ons handschrift moet dit deel ten laatste in december 1485 zijn uitgevoerd. De vier kaarten zouden het werk zijn van Jan van Kriekenborch die een atelier had in Gent en in dat jaar een Ptolemaeus-handschrift versierde voor Lodewijk van Gruuthuse.

Les Monuments de la Géographie des bibliothèques de Belgique. Carte de l'Europe 1480-1485, Brussel, 1987 - AJUAC, G. *Claude Ptolémée, astronome, astrologue, géographe: connaissance et représentation du monde habité*, Paris, 1993 - DEROLEZ, A. "A Survey of the Mercator Library on the Basis of the Early Catalogues and the Surviving Manuscripts", in CARDON, B. et alii (eds.) *'Als ich can': Liber amicorum in Memory of Professor Dr. Maurits Smeyers*, Paris-Leuven-Dudley, 2002, pp. 545-564

de Kateris, 1596. In-4°; band van perkament (ca. 1600), versiering met inkt op de rugzijde. VH 14 186 A RP II, fol. [33]

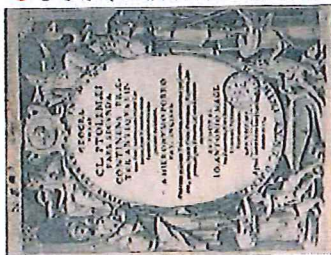
Editio princeps van de *Geographia* van Ptolemaeus, uitgegeven en van commentaar voorzien door Giovanni Antonio Magini (1555-

1617), opgedragen aan Vincenzo Gonzaga, hertog van Mantua. Magini, geboren in Padua, studeerde geneeskunde en filosofie aan de universiteit van Bologna en werd er vervolgens hoogleraar in de wiskunde en de astronomie. Dit werk werd al snel in het Italiaans vertaald door Leonardo Cernoli en werd vanaf 1597 in Venetië uitgegeven. Het werk bestaat uit twee boekdelen, elk met een eigen titel en index. In het eerste deel geeft de auteur de tekst van Ptolemaeus zonder de legende van de kaarten van boek 8. In het tweede deel geeft hij de 27 kaarten van Ptolemaeus en de 34 nieuwe kaarten, alle vergezeld van een beschrijving. Op de nieuwe kaarten gaat de meeste aandacht naar de verschillende regio's in Italië. De tweede van de nieuwe kaarten die bij de kaarten van Ptolemaeus worden gevoegd, stelt Europa voor. In de beschrijving bij de afbeelding noemt de auteur de geografische grenzen van Europa, nl. in het oosten de Egeïsche zee, de Zwarte Zee, de Zee van Azov en de Don doorgetrokken tot aan de kusten van de Arctische Oceaan, in het zuiden de Middellandse Zee en de Straat van Gibraltar, in het westen de Atlantische Oceaan en in het noorden de Arctische Oceaan: *Habet Europa ab oriente mare Aegaeum seu Hellespontum Graeciae, nunc Archipelago; Pontum Euxinum, nunc Mare maggiore; palludem maotidem, quam Scythiae Teneridam, quasi maris matrem dicunt nunc Mar delle Zabache et Tanaim fluvium, quem Scythiae Silim vocant et nunc Don, diducta insuper et eius fontibus linea usque ad Grandivium Oceanum Septentrionalis sinum. A meridie mare Mediterraneum, quod etiam nostrum dicitur, ac fretum Herculeum. Ab occidente vastissimo et apertissimo pulsatur oceano, quem Atlanticum et Occidentalem vocant. A septentrione Hyperboreo Oceano, ac mare Septentrionali, quod etiam glaciale vocatur, clauditur. Est itaque ab Africa Herculeo freta disiuncta, ab Asia per dorsum supra Maeotidem et per Tanaim fluvium, ab America autem magno tractu discreta est. Forma eius multiplex est, ut ait Strabo, quae tamen draconis fere effigiem emulatur, cuius caput Occidentem spectat, et urinae alas expandit, quas referunt ad austrum Italia et ad septentrionem Cimbrica Chersonnesus* [fol. 33v].

In het noord-oosten wordt het Oeralgebergte aangeduid onder de titel *zona mundi mors* (d.i. de gordel van de wereld).

Het exemplaar is sober gebonden in perkament. Hoogstens is de rugzijde versierd met een decor van inkt getekende festoenen. Het exemplaar maakte deel van de bibliotheek van de jezuiteten in Brussel, gesteund door handgeschreven ex libris *Collegij Societ[atis] Jesu Brux[ellensis] MB*, op het titelblad. Na de opheffing van de jezuiteten raakte hun bibliotheek in 1778 over Brussel verspreid en dit exemplaar kwam terecht in de handel en in het circuit van de verzamelaars. Op het voorplat bracht de Genesise bibliotheek Karel Van Hulthem (1764-1832) zijn ex libris aan, met het hoofd van Ceres naar rechts, omgeven met een krans van bloemen en vruchten, een achthoekig vignet dat Ch. Onghena graveerde naar F.T. Suys in een reproductie van de medaille die Braemt graveerde voor de *Société royale d'Horticulture* (koninklijke maatschappij voor tuinbouw) van Gent. Op het vignet werd de datum (1817) met inkt aangebracht. Op het eerste schutblad schreef Van Hulthem een lange bibliografische nota waarin hij de nadruk legde op de zelfzaamheid van het werk en de kwaliteit van de gravures. De gravures zijn niet gesignd.

Karel Van Hulthem 1764-1832 [Tent.cat.], Brussel, 1964

C. *Geographiae Cl. Ptolemaei pars secunda, continens praeter antiquas ipsius Ptol. recentiores etiam tabulas, quae universae terrae faciem nostro aere cognitam exhibent. A Hieronymo Porro Fat. incisas... Aulhorae [sic] Jo. Antonio Magino Patavino, Amhemi: apud Ioannem Ianssonium, 1617, in-4°. Papier, 340 p., ca. 215 x 170 mm. II 23 902 A RP*

Thielpagina

Het hier getoonde werk is het tweede deel van de *Geographia* van Ptolemaeus met een commentaar van Giovanni Antonio Magini (1555-1617) en in 1617 gedrukt door Jan Janszoon in Arnhem. Deze publicatie is een opnieuw samengesteld exemplaar van de kopie van het werk van Magini dat Peter Keschheid in 1597 publiceerde in Keulen en waarvan hij vele drukfouten bewaarde. Op het titelblad van het tweede deel, dat in tegenstelling tot het eerste deel niet werd gewijzigd, zien we een allegorische voorstelling van de vier in die tijd bekende continenten. In de linkerbovenhoek wordt een Europa met kroon en scepter vergezeld door de beer, onder andere symbool van de kracht. Dit boek is afkomstig van de oude bibliotheek van de jezuiteten in Gent. Het ex libris op de eerste pagina leert ons dat zij het boek verwierven in 1660: *Collegij Societatis Jesu Gandavi 1660*. Na de opheffing van de orde kwam het boek in 1773 terecht in de verzamelingen van de Koninklijke Bibliotheek, samen met ongeveer 3 000 andere boeken uit de bibliotheken van de jezuiteten overal in de Nederlanden.

VAN DER KROGT IIB, 1 Goy-Houten, 2003, pp. 683-694 RA, CS & WB

9. De *Tabula Peutingeriana*

Tabula itineraria ex illisiri Peutingerorum bibliotheca quae Augustae Vindob. est beneficio Marci Velseri septemviri augustiani in lucem edita. Antverpiae c typographico nostro, 1598, 230 x 286 mm, 9 bifolio's. II 55 832 A RP
Blad 5 [*Tabula Peutingeriana* : kaartblad met Rome]

Het betreft hier de eerste volledige uitgave van de *Tabula Peutingeriana* door Abraham Ortelius (1527-1598). Afzonderlijke bladen werden al voordien uitgegeven. De *Tabula Peutingeriana* toont het straten netwerk van de bewoonde wereld zoals gekend te Rome in

het midden van de 4e eeuw. Het oorspronkelijke document is een perkamenten rol uit de 12e eeuw van 7,4 m lang en 34 cm hoog waarvan vandaag nog 6,82 m overblijft. De kaart werd gevonden door de humanist Konrad Celtis, bibliothecaris van keizer Maximiliaan I, die ze aan Konrad Peutinger gaf, kanselier van Augsburg, op voorwaarde dat hij het uit gaf. De kaart zou uiteindelijk te Antwerpen worden gepubliceerd dankzij Marcus Weber, een afstammeling van Peutinger, in 1598. Het originele document verdwijnt na deze datum om pas in 1714 weer op te duiken bij een afstammeling van Peutinger. Het wordt dan aangekocht door Eugène de Savoie. Daarna komt het document bij keizer Karel VI terecht en zo uiteindelijk in de Nationale Bibliotheek te Wenen, waar het vandaag nog wordt bewaard.

De kaart toont de toenmalig gekende wereld omgeven door de Atlantische Oceaan. De drie continenten zijn gescheiden door de Nijl, de Don en de Middellandse Zee. De kaart is naar het oosten georiënteerd. Het noorden van Italië ligt op de kaart in het westen en dat van Europa in het noordwesten. Noord-Europa is niet afgebeeld, want dit landsdeel interesseerde het doelpubliek van militairen, functionarissen en Romeinse handelaars niet: het kende belangrijke centra noch echte handelswegen. Enkele grote waterwegen zijn afgebeeld, maar hun loop is niet precies. Bergketens zijn herkenbaar door hun ligging. De Apennijnen bijvoorbeeld delen het noordelijke gedeelte van het Italiaanse schiereiland middendoor. Bepaalde economische activiteiten zijn aangeduid, alsook namen van volkeren. De grenzen zijn aangeduid aan de hand van een dubbel altaar. Rome is geperсонifieerd door een troneuze vrouwelijke figuur met een kroon op het hoofd en een rijsappel in haar hand. De meer dan 400 tempelachtige afbeeldingen met twee of drie torens zouden landgoederen zijn die sinds de 2e eeuw voorzien waren van verdedigingsstorens. Zij boden de mogelijkheid uit te rusten van de reis (*mansiones*) of van paard te wisselen (*mutationes*). Zij zijn dus verbonden met de *cursus publicus*, de publieke dienst. De wegen vertrekken noord- en zuidwaarts vanuit Rome. Ze zijn op het origineel in het rood weergegeven en geven de verschillende etappes met hun onderlinge afstanden uitgedrukt in de lokale maten.

Het tentoongestelde blad toont centraal het zuidelijke deel van Italië (vanaf Rome) met Sicilië, in het zuiden Afrika, in het noorden de Dalmatische kust en het gebied tot aan de Zwarte Zee.

